

TA'LIM JARAYONINI TADQIQ ETISHDA SINERGETIKA ILMIY TADQIQOT YONDASHUVI SIFATIDA

Qosimova G.I.

Qashqadaryo viloyati PYMO'MM Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrasi katta o'qituvchisi, P.f.f.d (PhD), dotsent

Tayanch so'zlar: sinergetik yondashuv, shaxs, o'quvchilarning ijodiy faoliyati.

Ключевые слова: синергетический подход, личность, творческая деятельность студентов.

Key words: synergetic approach, personality, creative activity of students.

Jahonda bugungi kunda turli global muammolar—ekologik halokatlar, terrorizm, ekstremizm, odam savdosi, giyohvandlik kabi illatlar xalqaro xavfsizlikka tahdid solayotgan bir paytda bunyodkor g'oyalarni o'zida mujassam etgan, odamlarni ezgulikka da'vat eta oladigan milliy ta'lim tizimini takomillashtirish va isloh etish hozirgi davrdagi murakkab ilmiy-konseptual muammolarni tahlil qilishda, mafkuraviy immunitetni shakllantirishda, milliy o'zlikni anglashda muhim amaliy ahamiyatga ega

Bizning fikrimizcha, sinergetik yondashuv pedagogik jarayonning har bir subyektini (ota-ona, talaba, o'qituvchi) rivojlanishdan o'z-o'zini rivojlantirishga o'tishini amalga oshiradigan rivojlanayotgan kichik tizimlar sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi.

Shuning uchun ota-onalarning pedagogik madaniyatini shakllantirish zamonaviy jamiyatning eng muhim vazifalaridan biri, davlat ijtimoiy siyosatining bir qismi bo'lishi kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi o'z g'oya, fikr va qarashlarini faoliyati davomida amalda qo'llaydi va yangilik yaratadi. Ana shu yangilik yaratish ijodkorlik bo'lib, tafakkurning eng oliy shaklidir. Qo'yilgan vazifani hal etishda ma'lum bo'lgan usullardan foydalanmaydi. Faoliyatning maqsadi va usullarning tarkibi sifatida mahorat va tashabbuskorlikning asosiy sharti sifatida uni ijodiy faoliyat darajasiga ko'taradi.

“Ijod” soʻzining lugʻaviy maʼnosi: “yaratish”, “yangilikni kashf etish” soʻzlariga monand keladi. Ijodkorlik – faoliyatning turli holatlarida paydo boʻladi. Qiziqish ilhom, intilish va boshqalar ijodkorlikning inson ongida eng oliy tarzda paydo boʻlishidan, namoyon boʻlishigacha jarayonini oʻz ichiga oladi. Shaxsda faoliyat ehtiyoji faoliyatda yangi ilgari maqsad qilib qoʻyilmagan, hal etuvchi vosita boʻlib hisoblanmagan intilishdir.

Ijodkorlik – sifat jihatdan yangi, moddiy va maʼnaviy boyliklar yaratuvchi inson faoliyati jarayoni.

Bugungi kunda amalga oshirilayotgan taʼlim islohotlari oʻz ishiga ijodiy yondashuvchi, fan, texnika, sanʼat, ishlab chiqarishning jadal rivojlanishiga oʻz hissasini qoʻshadigan yuksak malakali kadrlar tayyorlashga bogʻliq. Shunga koʻra, jamiyat taraqqiyoti talabalaridan kelib chiqqan holda har bir oʻquvchini ijodkorlik ruhida tarbiyalash muhim va zarurdir.

Yuqorida taʼkidlaganimizdek, har bir shaxsning ijodkorlik fazilatlarining shakllanishi aynan maktabda boshlanadi. Zero, maktabda turli salohiyat va qobiliyatga ega bolalar taʼlim oladi va bolalardagi ana shu layoqatni va salohiyatni rivojlantirish maktab oʻqituvchilarining birinchi galdagi vazifasidir. Bolalardagi ijodiy faoliyatning har qanday kurtaklari taʼlim-tarbiyadan tashqarida, faoliyatdan tashqarida kamol topa olmaydi.

Psixolog olim V.A. Krutetskiy bu haqda haqqoniy fikr bildirgan: “Qobiliyat faqat mehnatda namoyon boʻlibgina qolmaydi, balki mehnatda shakllanadi, kamol topadi, barq urib yashnaydi ham. Aksincha harakatsizlik halokatga mahkum etadi,”. A.V. Petrovskiy fikri bilan aytganda “Qobiliyat faqat oʻsishdagina mavjud boʻladi.

Qobiliyat inson faoliyatidan tashqarida mavjud boʻlmaydi, taʼlim va tarbiya sharoitlarida esa u shakllanadi”. B.M. Teplov esa “Qobiliyat inson faoliyatidan tashqarida paydo boʻlishi mumkin emas”, – deb taʼkidlaydi. Biroq maʼlum bir faoliyat tufayli isteʼdod belgilari va qobiliyatlar har doim ham bolalikdan namoyon boʻlavermaydi. Shuning unun qobiliyati bor deb bolani bir yoqlama tarbiyalash bolani bezdirib qoʻyib, faoliyatning boshqa turlari bilan shugʻullanishini bugʻib qoʻyish mumkin.

Sinergetika lingvistik bilimlarga yondashuv sifatida tilshunoslikning barcha sohalarida zarurdir. Masalan, soʻz yasashda bu yondashuv murakkab soʻz yasaliş birliklarini oʻrganishda, sintaksisda gapdagi bogʻlanish turlarini oʻrganishda va hokazo. Ilmiy tadqiqotga bir qancha yondashuvlar mavjud. Ular orasida: kontseptual, aspektual, empirik, pragmatik, balki tizimli. Tizimli yondashuv - bu predmetni koʻplab oʻzaro bogʻlangan va oʻzaro bogʻliq boʻlgan tarkibiy qismlardan tashkil topgan tizim sifatida koʻrib chiqish, shuningdek, ushbu komponentlar va ularning dinamikasi oʻrtasidagi jarayonlar. Va bugungi

kunda sinergetika yangi bilim sohasi, jumladan, tizimli fanlarning munosabatlari deb hisoblanadi.

Ta'lim-tarbiyada bolalarning har tomonlama kamolga etkazish asosiy maqsad qilib qo'yilgani ham tarbiyaning ana shu qonuniyatlariga asoslanadi. Har tomonlama ta'lim-tarbiya berish bolalardagi yashirin iste'dodlarni yuzaga chiqarishga yordam beradi.

Buning uchun o'quvchilarni kichik maktab yoshidan boshlab o'z faoliyatini namoyon qilishi uchun imkoniyat berilishi maqsadga muvofiq. Har bir bolaning qobiliyatini namoyon etuvchi faoliyatga yo'llashning eng maqbul yo'li ularda ijodkorlikni rivojlantirishdir. O'quvchi ijtimoiy ahamiyatga ega mahsulot yarata olmaydi va bu maktabning vazifasiga kirmaydi ham.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlashtirgan bilimlari, mahoratini o'z saviyasi darajasida qo'llaydilar. Aqliy faollik, o'tkir zehn, kashfiyotchilik qobiliyatini namoyon etadi. Topshiriqni bajarishda o'quvchilarning ijodiy faoliyati u yaratayotgan o'quv jarayonida masalalar yechish, muammolarni hal etishda, insholar yozishda rivojlana boradi. O'quvchi bu borada maktabgacha ta'limda va undan keyin shu vaqtgacha olgan bilimlarini tatbiq etadi.

Bunda o'quvchi yangi usullarni qo'llaydi. Topshiriqni bajarish uchun faollik ko'rsatish, zehnliligi, zukkoligi, kashfiyotchiligi, zarur bilimga ega bo'lish uchun harakat qilishi, muammolarni yechishda harakatchanligi, mustaqilligi, mehnatsevarligi, voqea-hodisalar ichida eng muhimini tanlay bilishi, umumiyisini ko'ra bilish qobiliyati kabilarni rivojlantirishga imkon beradigan faoliyat ijodiy samarali faoliyatdir. Maqolaning ilmiy mohiyati. Ushbu maqolaning ilmiy mohiyati shundan iboratki, tadqiqot natijasida ta'lim jarayonini sinergetika metodologiyasining imkoniyatlaridan keng foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar keltirilgan. Ta'lim sistemasini tahlil etishda sinergetik yondashuv va bunday yondashuvning o'ziga xos jihatlarini ilmiy-falsafiy nuqtai nazardan asoslanadi. Shuningdek, tadqiqot ishida bayon etilgan xulosalar ushbu yo'nalishdagi keyingi tadqiqotlar uchun muayyan nazariy manba bo'lib xizmat qiladi.

Sinergetik ta'limot vujudga kelishi natijasida olamning ilmiy manzarasi shakllandi. Bu olamga yangicha metodologik nuqtai nazardan yondashuvdir. Olimlar, tadqiqotchilar borliq, jamiyat, inson to'g'risida yangicha fikr yurita boshlashdi. Chunki bugungi kunda globallashuv, taraqqiyot jadal sur'atlar bilan kechayotgan bir davrda yangicha tafakkur tarziga ega bo'lish, har bir tadqiqot obyektini har tomonlama eng yangi metodlar orqali o'rganish davr talabidir. Hozirgi davrda ijtimoiy fan metodologiyalari asosiy e'tiborini sinergetika g'oyalari va u bilan bog'liq xaos nazariyasi tobora ko'proq o'ziga jalb etmoqda. Sinergetikaning asosiy nazariyalari paydo bo'lishini Ilya Prigojin – kimyoviy

fizika sohasidagi Nobel mukofoti laureati, belgiyalik olimning ilmiy faoliyati bilan bog'liqdir. Sinergetika o'z-o'zini tashkillashtirish nazariyasi, murakkab dinamik tizimlar taraqqiyotining nomuntazam davrlarda holati keskin o'zgarishi mumkin bo'lgan uni versal qonuniyatlar to'g'risidagi ta'limotdir.

Sinergetik metodologiyaning tasdiqlanishi falsafiy qarashlar rivojlanishiga sabab bo'ldi. Sinergetika (o'zini tashkil qilish nazariyasi) xaos va tartibning holatini chegaralash zaruratini belgilaydi. Sinergetika ilmiy yo'nalishi vujudga kelguniga qadar nochiziqli, muvozanatsiz, betartib holatlarga ijobiy munosabatda bo'linmagan. Aynan sinergetika ta'limoti tufayli tartibsizlik (xaos) holati ham taraqqiyot uchun, yangi tizim hosil bo'lishi uchun muhim ahamiyat kasb etishi isbotlandi. Sinergetikada barqarorlik va xaos kategoriyalarining o'zaro munosabati ham o'rganiladi. Mazkur ilmiy soha tadqiqotchilarining fikriga ko'ra har qanday eski tuzilma yangi tuzilma bilan almashinar ekan, dastlab beqarorlik, xaos yuz beradi, tizimdagi unsurlar barqarorligiga putur yetadi¹². Aynan ta'lim tizimidagi jarayonlar ham o'tgan yillar (mustaqillik yillari) xuddi shu kabi eski tuzilma yangisi bilan almashgan davrdan boshlab muvozanatli va muvozanatsizlik orasida doimiy kurash borayotgan ko'rinishda namoyon bo'lib kelmoqda.

Sinergetik ta'limotga ko'ra bu jarayon nuqtasidagi holatni o'zgarishida oddiy tasodif ham muhim ahamiyat kasb etishi mumkin. Tadqiqot maqsadimiz asosida biz ta'lim jarayonini aynan sinergetika nuqtai nazaridan tadqiq etar ekanmiz, uning asosiy kategoriyalari haqida qisqacha tushuntirish berish to'g'ri bo'ladi.

Sinergetika lingvistik bilimlarga zarur sohalarda zarur tilshunoslikning barchadir. Masalan, so'z yasashda o'rganish murakkab so'z yasaliş birliklarini o'zida, sintaksisda gapdagi bog'lanish turlarini o'rganishda va hokazo. Ilmiy tadqiqotga bir qancha miqdorlar mavjud. Ular orasida: kontseptual, aspektual, empirik, pragmatik, balki tizimli. Tizimli tizim - bu predmetni ko'plab o'zaro bog'langan va o'zaro bog'liq bo'lgan mahsulotlar qismlardan tashkil topgan tizim sifatida ko'rib chiqish, komponentlar va komponentlar ushbu dinamikasi o'ziga xos jarayonlar va bugungi kunda sinergetik yangi bilim sohasi, tizimli fanlarning munosabatlari deb hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. Mavlonova R.A. Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi. Toshkent, 2005. – 104 b.
2. Shodiyev R.D, Qosimova G.I. Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. – Qarshi: Nasaf, 2021. – 130 b.
3. Qosimova G.I. Didactic foundations of the integration of natural science knowledge in primary school as a mechanism of systematic cognition of the surrounding world //Angliya European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 4, 2020. Part II. – P. 2056-5852.

4. Qosimova G.I. Features of the subject-object area of natural science knowledge at primary school// ISSN 2311-2158 The Way of Science International scientific journal. № 8 (78), 2020. ISSN 2311-2158. The Way of Scienc. – P. 37- 41.

5. Qosimova G.I. Systematic model of formation of the images of natural science and its effective implementation didactic state// International Journal for innovative Engineering and Management Research (Hindiston). Vol 10 Issue 01, Jan 2021 ISSN 2456 – 50832021. – P. 63-68.

6. Qosimova G.I. The process of cognition of the surrounding world by primary school students and the balance of the laws of scientific knowledge// AKADEMICA An international Multidisciplinary Research Journal (Hindiston). Vol. 11, Issue 2, February 2021 Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492. – P. 2249-7137.

7. Qosimova G.I. Development of natural scientific thinking in elementary school students style// galaxy international interdisciplinary research journal (GIIRJ). Vol. 9, Issue 5, May (2021). – P. 467-470.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada sinergetik yondashuv, pedagogik sinergetika o'zini o'zi aniqlash va shaxsni rivojlantirish. Ta'lim jarayonini falsafiy tahlil ztishda bosqa falsafiy metodologiyalar bilan bir qatorda sinergetik metodologiyadan foydalanishning ahamiyati muhim ekanligi asoslangan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается синергетический подход педагогического синергетического самоопределения и развития личности. В его основе лежит важность использования синергетической методологии наряду с другими философскими методологиями в философском анализе образовательного процесса.

SUMMARY

This article discusses the synergetic approach of pedagogical synergetic self-determination and personality development. It is based on the importance of using synergetic methodology along with other philosophical methodologies in the philosophical analysis of the educational process.